

Мікола Раўнапольскі

Памяць будучыні

Экслібрыс заўсёды падаецца нечаканай з'явай. Нават тады, калі ты ведаеш таго, для каго ён зроблены. І нават тады, калі табе добра знаёмы сам мастак — аўтар кніжнага знака. Не ведаю, што з'яўляецца першапрычынай такіх уяўленняў... Але для мяне асабіста экслібрыс — заўсёды нечаканасць.

Мо гэта ўсяго толькі па той прычыне, што я вельмі люблю кнігу? Таму, што я лічу папярэваю кнігу лепшай прыдумкай культурнай цывілізацыі на ўсё адведзенае нашай планеце жыццё. А мо яшчэ таму, што ў экслібрысе мне бачыцца процьма розных кодаў і шыфраў, розных пазнак для будучыні?.. І вось кожнаму з нас даецца шанец: чытай экслібрыс, углядайся ў яго памяць, шукай праз стагоддзі сутнасны змест. Так я ўглядаюся ў беларускія экслібрысы розных стагоддзяў. Так я чытаю вачыма і розумам кніжныя знакі, зробленыя Гіршам Ляйбавічам (для беларускага экслібрыса гэта ці не самы пачатак, XVIII стагоддзе), Яўсеем Мініным (творы Мініна эскпанаваліся на выстаўцы Міжнароднага кніжнага знака ў Лос-Анджэлесе ў 1928 годзе), Саламонам Юдовіным, Арленам Кашкурэвічам, Генадзем Граком, Міколам Рыжым, Юрыем Якавенкам, Раманам Суставым...

Такія ж уражанні ахапілі мяне і тады, калі знаёміўся з экслібрысамі Ганны Ціханавай-Йардановай, таленавітай беларускай мастачкі, на мой прыватны погляд, — проста геніяльнага

майстра кніжнага знака, якая жыве цяпер у Балгарыі. Ганна — з катэгорыі тых стваральніц, што не спяшаюцца з падсумоўваннем сваіх творчых ідэй, не імкнуча як найхутчэй аформіць іх у тую ці іншую выяву. Мастачка — філосаф, які пад рэчаіснасцю разумее і ўчарашні вопыт папярэднікаў, і светагляд сённяшніх дзён, і ўласныя, некім падказаныя ёй уяўленні пра заўтрашнія часіны. Цеплыня і холад, лёд і полымя — усяго хапае ў яе прыцягальных працах, з дзясяткамі якіх мне ўдалося пазнаёміцца на выстаўцы ў аўтарытэтной мінскай галерэі «Універсітэт культуры».

— Мы прадставілі разам трох майстроў кніжнага знака, — расказвае дырэктар галерэі «Універсітэт культуры» Павел Сапоцька. — Назвалі выстаўку «3 калыханкі». Побач размешчаны экслібрысы Вольгі Крупянковай, Таццяны Сіплевіч, Ганны Ціханавай-Йардановай. Усе яны даўно і даволі актыўна працуюць у жанры экслібрыса. Кожны з аўтараў вылучаецца сваёй тэхнікай. Вольга Крупянкава працуе ў літаграфіі. Таццяна Сіплевіч спалучае літаграфію з лінагравюрай і гравюрай на кардоне. Ганна Ціханава-Йарданова друкуе афорт на чорнай паперы.

Змены зроблены з кодавым словам: ФРАНЦЫСК + код-наадварот (АТБАШ)

Ключ: **ФРАНЦЫСК**

Алфавіт:

**А Б В Г Д Е Ё Ж З І Й К Л М Н О П Р С Т У Ў Ф Х Ц Ч Ш Ў Ъ Э Ю Я
Ф Р А Н Ц Ы С К Я Ю Э Ъ Ш Ч Х Ў У Т П О М Л Й І З Ж Ё Е Д Г В Б**

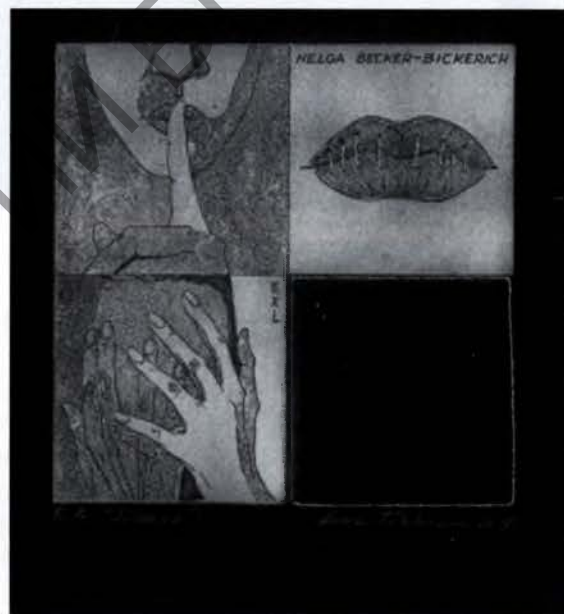
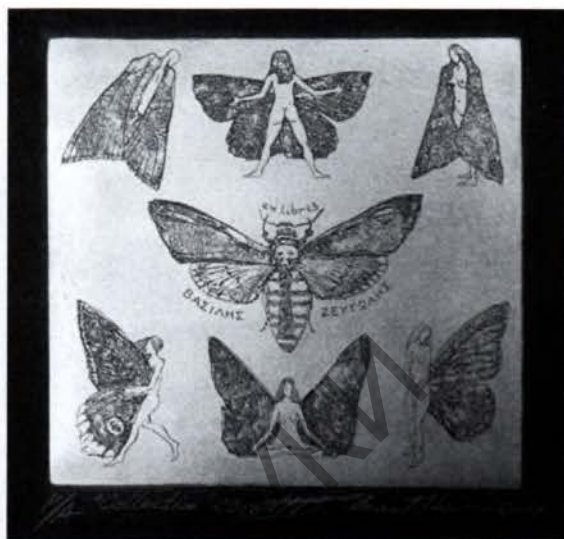
Як звяры што блукаюць у пушчы ад нараджэння ведаюць сховы свае як птушкі што ў паветры помняць гнёзды свае як рыбы што плаваюць у моры і рэках чуюць віры свае і як пчолы бароняць вуллі свае гэтак і людзі да месца дзе нарадзіліся і ўзгадаваны ў Бозе вялікую ласку маюць

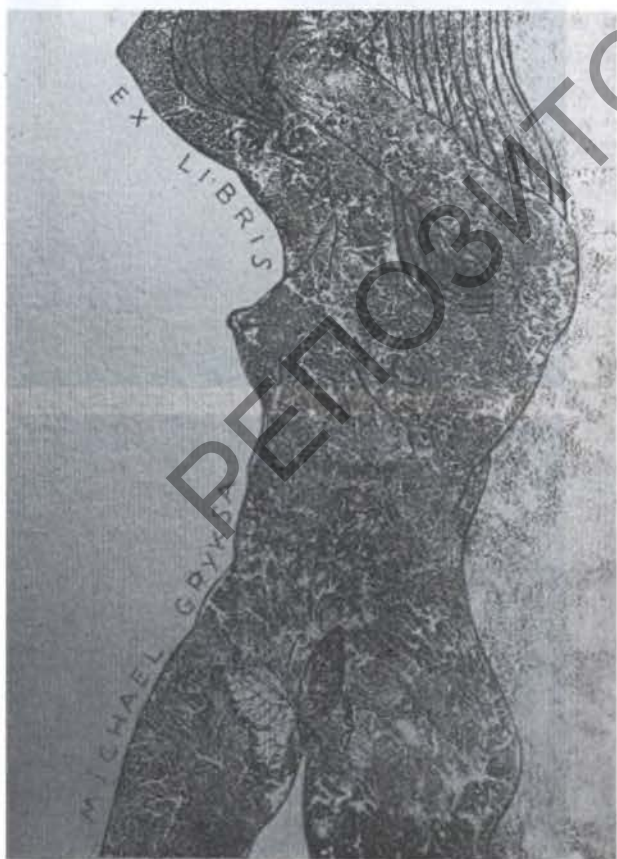
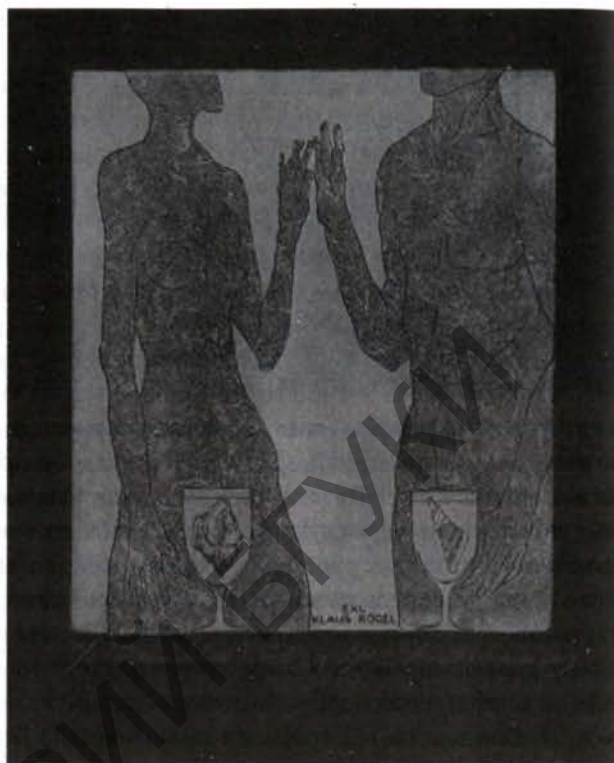
Блукаючы ў невялікай зале, я спыняю сваё падарожжа ля работ Ганны. Дакладней, маё знаёмства з яе кніжнымі знакамі нагадвае бясконцае падарожжа па краінах, раней адкрытых у кнігах, па гісторыі кнігі і мастацтва... Ведаю, што мастачка стварыла каля 160 экслібрысаў для калекцый з 20 краін свету. Уражлівыя абсягі! Асабліва, калі мець на ўвазе тое, што Ганна спалучае ў сваіх памкненнях даследчыцкую працу (напісала мноства артыкулаў па гісторыі кніжнага знака) ды займаецца яшчэ і станкавай графікай. Мастачка — і сябра Беларускага саюза пісьменнікаў. Яшчэ ў 2003 годзе яна выпусціла кнігу паэзіі «Фільтры сноў». І гэта таксама быў ужо працяг, а не зусім пачатак. Зміцер Вішнёў напісаў у прадмове да той кнігі: «Паэтка існуе ў дзвюх іпастасях: яна піша літарамі і складае паэтычныя краявіды фарбамі. У тэкстах, карцінах аўтарка стварае свой арыгінальны свет, дзе жыве не толькі яна сама, яе лірычная гераіня, але і тысячы жывых істот, якія імкнуцца размаўляць на мове космасу. Усё гэта, без лішняга пафасу, дае права называць яе адной з самых ярскравых прадстаўніц творчага руху Бум-Бам-Літ...» І далей: «Можна згадаць і персанальную выставу Ганны Ціханавай — "Трыкутнік", праведзеную ў галерэі "Вільнюс" у 1999 годзе. Там былі прэзентаваны тры захапленні аўтаркі: графіка, бодзі-арт і паэзія. У якасці мадэляў для бодзі-арта выступілі паэты з Бум-Бам-Літа, якія таксама зачыталі прысутным вершы паэткі».

У 1997 годзе Ганна Ціханова выдае друкапіс (малатыражная бумбамлітаўская літаратура) «Марскія шпількі», а трохі раней, у 1996 годзе, у часопісе «Першацвет» яна друкуе так званую «кнігу ў нумары» — «Навобмацак».

Зміцер Вішнёў і аўтар прадмовы да «першацвэтаўскай» кнігі мастацтвазнаўца Галіна Багданова аднадушныя. Іх аднадушнасць можна выказаць словамі Галіны Багданавай: «У паэзіі Ганны Ціханавай пульсуе глыбокае, гарачае пачуццё, пачуццё-жарсць, пульсуе неўтаймаваная прага спазнання. І гэта пачуццё, гэтая прага быццам падказваюць, нашэптваюць ёй незвычайныя параўнанні, метафары-адкрыцці...»

Вось і з экслібрысам атрымліваецца нешта падобнае. Імпульс, пачуцці, эмацыйнае пранікненне ў пэўныя развагі, на крайні выпадак спалучэнне эмацыйнага і філасофскіх разваг-імпульсаў судакранаюцца, бяруць у палон мастацкую ініцыятыву творцы — і ў выніку нараджаюцца кніжныя знакі. Гэта зусім не азначае, што робяцца, вынаходзяцца яны вельмі

хутка... Сама Ганна Ціханавя расказвае пра тое, што адзін з экслібрысаў яна рабіла па замоўленай тэме каля пяці гадоў.

— Кітайскі збіральнік, ужо агледзеўшы мае падыходы і накірункі, замовіў менавіта нешта такое, што выводзіла б тэму нараджэння жыцця на паверхню. І я ніяк не магла зразумець, як мне гэта зрабіць. А вось калі толькі сама нарадзіла, калі пачала гадаваць уласнае дзіця, — нарадзіўся і кніжны знак. Усё атрымалася вельмі лёгка, дзіву нават даюся, чаму я раней не зразумела. Цэласнасць задумы, этапы яе ўвасаблення — усё адразу перада мной адкрылася.

Яшчэ ў 2011 годдзе «Кнігазбор» па замове Польскага інстытута ў Мінску (ці з яго падтрымкай) выдаў зборнік Францішкі Уршулі Радзівіл «Нясвіжскі альбом» на беларускай і польскай мовах. Зборнік любоўнай лірыкі гаспадыні літаратурнага салона ў Нясвіжы і жонкі князя Міхала Казіміра Радзівіла аформіла, праілюстравала Ганна Ціханавя. Шкада, што кніга пабачыла свет накладам усяго толькі ў 200 асобнікаў. І майстэрскія пераклады (а іх зрабілі Наталля Русецкая, Жанна Некрашэвіч-Кароткая, Казімір Камейша, Ала Канапелька і Алесь Астраўцоў), і мастацкія работы Ганны Ціханавяй,

якія ўпрыгожылі кнігу, — усё гэта надало мініяцюрнаму выданню выключна падарункавы характар. Кніга стала прадметам, з'явай не толькі для чытання, але і для разгляду, спакойнага сузірання, няспешнага знаёмства. Сама тэхніка, у якой працуе мастачка (афорты на чорнай паперы), стварае атмасферу цішыні, сумоўя і спакойнага дыялогу — як глядача і творцы, позірку і ўсведамлення даляглядаў аўтарскіх мастацкіх задум.

У адным са сваіх вершаў (цытую паводле кнігі «Фільтры сноў») Ганна Ціханавя вывела «у свет» свой маніфест, асэнсаванне пранікнення ў мастацтва:

Кволая лінія вабіць хістаннем сваім,
Усе перашкоды каханню — яго ж і ўзмацняюць.
Кветкі бяскрылыя ў ветрык з палёгкай злятаюць.
Дзе ж мае крылы? Навошта расталі, як дым?

Кволасць у вершах мяне ўжо не вабіць...
Лініі ў іх не знайсці. Я ж нічога не бачу.
Гэта натхненне ў сумненнях мне, мабыць,
Нагадае сырую запалку, схаваную ў пачак.

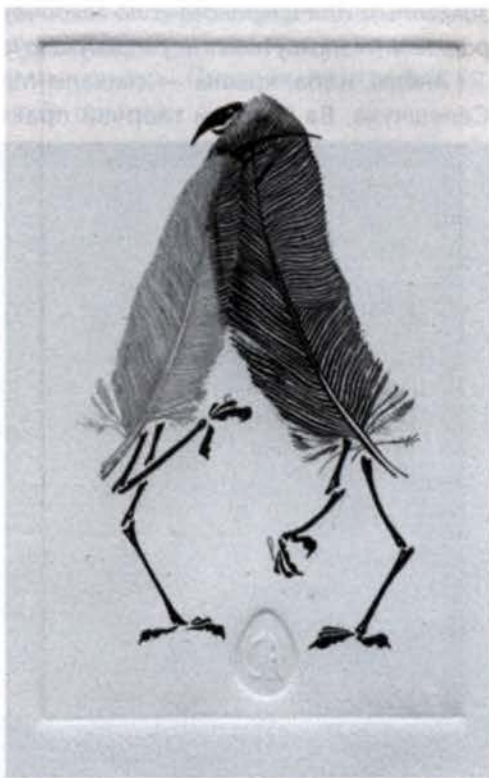
Зазірнуўшы ў творчую і жыццёвую біяграфію Ганны Ціханавай, проста здзіўляешся, як яна паспела столькі працаваць. І гэта пры тым, што кніжным знакам займаецца, як сама сведчыць у біяграфіі, толькі з 2000 года. На той час, на час першых крокаў у галіне кніжнага знака, яна мела за плячыма адукацыю (на крайні выпадак — на той час адукацыя падыходзіла да завяршэння) на аддзяленні графікі Беларускай дзяржаўнай акадэміі мастацтваў. Пачынаючы з 2004 года, Ганна ўдзельнічае ў Міжнародных кангрэсах экслібрыса FISAE. У 2015 годзе мастачка атрымала памятны дыплом кангрэса FISAE. Творчы плён Ганны Ціханавай адзначаны дыпламамі, прызамі міжнародных конкурсаў у Славакіі, Бельгіі, Польшчы, Аргенціне, Кітаі, Італіі, Турцыі, Германіі. Работы мастачкі знаходзяцца ў Музеі сучаснага выяўленчага мастацтва ў Мінску, Нацыянальнай Аўстрыйскай бібліятэцы (Вена), Міжнародным цэнтры экслібрыса (Сант-Ніклас, Бельгія). У Балгарыі, дзе жыве Ганна, яе ў 2014-м і 2016-м гадах уключалі ў склад журы Міжнароднага конкурса экслібрысаў у Варне.

На фоне такіх здзяйсненняў усё ж пытаюся ў беларускай мастачкі, як яна ставіцца да айчыннага экслібрыса. Адказ атрымаўся эмацыйны, без паўз:

— Адчуваю гонар за беларускі кніжны знак! Адчуваю гонар за беларускі экслібрыс! Вельмі радуся, калі беларускіх графікаў адзначаюць на міжнародных конкурсах. Мне здаецца, што я так хварэю за нашы перамогі, як не ўсе фанаты хварэюць за беларускі футбол ці хакей. Люблю кніжныя знакі 1980-х—1990-х гадоў. Менавіта знакі Міколы Селешчука, Льва Алімава, Уладзіміра Вішнеўскага. З майго

пакалення найболей цікавым падаецца Раман Сустаў. Радуе прысутнасць жанчын у справе кніжнага знака. Я з вялікай цікавасцю назіраю за развіццём таленту Таццяны Сіплевіч, Вольгі Крупянкавай, Сафіі Піскун. У кожнай з іх — выразна аўтарскі погляд на жыццё і мастацтва праз прызму экслібрыса, свае тэхнічныя, майстэрскія адметнасці, свой светагляд...

У супрацоўніцтве з гаспадыняй кнігарні і адначасова галерэі «Кніжны салон» Алай Зміёвай Ганна Ціханавя распрацавала серыю выданняў «Беларускі экслібрыс». Выйшла ў ёй ўсяго некалькі кніг. І тым не меней гэта можна лічыць сапраўдным прарывам у памкненнях расказаць пра беларускі экслібрыс. Ганна Ціханавя да кожнай з кніг (за выключэннем уласнага альбома) пісала ўступныя артыкулы. Вось як яна адзначыла практыку Міколы Селешчука ў галіне кніжнага знака: *«Вялікі эстэт, апантаны прыгажосцю ў жыцці і ў мастацтве»*.

Заўчасная смерць ў 1996 годзе ў хвалях Тырэнскага мора ў Італіі перарвала жыццё мастака, перапыніўшы яго ўпарты дыялог з вадой у творчасці. Канфлікт неба і зямлі (вады) — адна з асноўных тэм у графічнай і жывапіснай спадчыне М.Селешчука — праходзіць лейтматывам і праз яго кніжныя знакі. Крылатыя істоты з дзіцячых кніжак пералятаюць у экслібрысы і заўжды атаясамліваюцца не проста з сімваламі неба, а дакладна з вобразамі анёлаў.

Свае першыя кніжныя знакі мастак стварае у тэхніцы лінагравюры, пазней працавуе ў афорце і літаграфіі. М.Селяшчук друкуе каляровыя і чорна-белыя экслібрысы, карыстаецца плашкамі ці фонам каляровай паперы. У літаграфіях на белым фоне ён часта ўжывае падфарбоўку акварэллю, што надае адбіткам зусім новае гучанне і яшчэ больш набліжае іх стылістычна да яго ілюстрацый дзіцячых кніжак.

М. Селяшчук у экслібрысе — такі ж казачны і загадкавы, як у жывапісе і кніжнай ілюстрацыі. Хаця рука майстра лёгка пазнавальная, свет яго экслібрысаў застаўся закрытым для шырокага кола гледачоў, шэраг кніжных знакаў ніколі не рэпрадукаваўся...

Анёлы, неба, крылы — сімвалы Міколы Селешчука. Ва ўласнай творчай практыцы

«Анёл паэзія».

Ганны Ціханавай сімваламі (а мо нават з'явамі) выступаюць аголеныя жанчыны. У судакрананні з сюжэтнымі рашэннямі заўжды шматзначнай уяўляецца лінія. «Танец кахання», «Крылы месяца», «Мелодыя», «Гульня з яблыкам — Адам і Ева», «Маўчанне»... Мне асабліва імпаніруе экслібрыс пад назвай «Анёл паэзіі — прысвячэнне «Дзядам» Адама Міцкевіча»... Кніжныя знакі Ганны Ціханавай шмат-гаваркія, напоўненыя зместамі. У іх дакранаюцца да нашай свядомасці ліні, птушыныя пёры... Вядомы беларускі калекцыянер экслібрыса Алег Судлянкоў так характарызуе тэхніку Ганны: «...вывучыўшы разнастайныя графічныя тэхнікі, Ганна знайшла сябе як мастак у афорце. Яе працы шырока вядомыя — апошнім часам пераважна так званай чорнай «вывараткай» з друкам залатой фарбай. Яе кніжныя знакі, вельмі цікавыя сюжэтна і кампазіцыйна, звязаны ў графічнае адзінства залатой лініяй, пратраўленай па чорным фоне паперы, якая падкрэслівае прастату мастацкага рашэння. Менавіта гэты прыём стаў сродкам пранікнення ў вобраз, выкарыстоўваючы магчымасці афортнай фактуры...»

З даверам ставячыся да ацэнак Алега Судлянкова, дазволю ўсё ж заўважыць: на мой прыватны, суб'ектыўны погляд, у Ганны Ціханавай пры яе выключна высокім прафесіяналізме ўсё ж яшчэ застаецца і прастора для новых тэхналагічных, тэхнічных і мастацкіх пошукаў, у выніку якіх беларускі экслібрыс XXI стагоддзя стане багацейшым і шматкроць цікавейшым. ■

